

Ευάνθης Χατζηβασιλείου

Το κίνημα του Ναυτικού, 1973

Εξοχωτάτη Κυρία Πρόεδρε της Δημοκρατίας,

Στις αντιλήψεις των Ελλήνων σχετικά με την σύγχρονη ιστορία τους, η δικτατορία των συνταγματαρχών έχει προκαλέσει μία μεγάλη αδικία για τις ένοπλες δυνάμεις της χώρας. Συγκεκριμένα, συχνά ακούμε πολλούς συμπολίτες μας, να επιμένουν ότι το 1967-74 οι ένοπλες δυνάμεις επέβαλαν την ταπεινωτική δικτατορία. Αυτό δεν είναι ακριβές. Η δικτατορία δεν επιβλήθηκε από το σύνολο ούτε καν του Στρατού Ξηράς· επιβλήθηκε από μία μικρή ομάδα επίορκων αξιωματικών, οι οποίοι ανέτρεψαν την ιεραρχία των ενόπλων δυνάμεων, και τελικά προκάλεσαν μια σημαντική αποδυνάμωσή τους, όχι μόνον επιχειρησιακά, αλλά (ίσως αυτό ήταν το χειρότερο) και κοινωνικά και ψυχολογικά.

Εάν τούτο (ότι δηλαδή οι δικτάτορες του 1967 δεν πρέπει να ταυτίζονται με τον στρατό) ισχύει για τον στρατό ξηράς, ισχύει κατά μείζονα λόγο για τα άλλα δύο Όπλα, και ιδιαίτερα για το Πολεμικό Ναυτικό. Ποτέ η δικτατορία δεν απέκτησε ερείσματα στο Πολεμικό Ναυτικό, το οποίο πάντοτε έβλεπε με εχθρότητα. Το Πολεμικό Ναυτικό δεν έπαυσε ποτέ να είναι αφοσιωμένο στο πολίτευμα της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας και στην ιδέα της επαναφοράς στη νομιμότητα· γι' αυτό άλλωστε και η συμμετοχή του Ναυτικού στο αντικίνημα του βασιλιά Κωνσταντίνου, τον Δεκέμβριο του 1967, ήταν σημαντική. Και από τον χώρο του Πολεμικού Ναυτικού προήλθε η σημαντικότερη προσπάθεια ανατροπής της χούντας, το κίνημα του Ναυτικού του 1973, το οποίο τιμάται σήμερα.

Το κίνημα του Ναυτικού κυοφορήθηκε στο κλίμα της έναρξης των ευρύτατων αντιδράσεων εναντίον της δικτατορίας, και αντικατόπτριζε ακριβώς την θεμελιώδη προσήλωση του Όπλου στη νομιμότητα. Αρκεί να αναφέρουμε τους βασικούς πολιτικούς στόχους του κινήματος, όπως αυτοί περιγράφονταν στο διάγγελμα που είχαν ετοιμάσει, για την ημέρα του εγχειρήματός τους, οι κινηματίες αξιωματικοί: αποκατάσταση της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας και του νόμιμου πολιτεύματος, επάνοδος στον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της χώρας, άρση της διεθνούς απομόνωσης της, αλλά και η ανάγκη να υπερασπιστούν οι κινηματίες την τιμή των ενόπλων δυνάμεων.

Παράλληλα, οι επίδοξοι ανατροπείς της χούντας – πρωτίστως ο τότε αντιπλοίαρχος Αλέξανδρος Παπαδόγγονας, ο βασικός οργανωτής του κινήματος, και ο επικεφαλής του κινήματος, πλοίαρχος Σπύρος Κονοφάος –, αναγνωρίζοντας την ανάγκη να εξασφαλίσουν πολιτική στήριξη για το εγχείρημά τους, προσέγγισαν στελέχη του πολιτικού κόσμου. Κυρίως

προσέγγισαν (μέσω του διπλωμάτη Γεωργίου Σέκερη και του αντιπλοιάρχου Παπαδόγγονα) τον Ευάγγελο Αβέρωφ, ο οποίος (απογοητευμένος από την αποτυχία του, τα προηγούμενα χρόνια να πείσει τους δικτάτορες να παραδώσουν την εξουσία), δέχθηκε να αναλάβει τον ρόλο του πολιτικού συμβούλου του κινήματος. Κατά την προετοιμασία του κινήματος, ο Αβέρωφ προσέγγισε, με τη σειρά του, τον πρώην πρωθυπουργό Κωνσταντίνο Καραμανλή, αυτοεξόριστο στο Παρίσι, καθώς και τον βασιλιά Κωνσταντίνο, εξόριστο στη Ρώμη. Ο Καραμανλής εξέφρασε τον θαυμασμό του για το παράτολμο εγχείρημα, αλλά και αμφιβολίες για τις δυνατότητες επιτυχίας του. Ο πρώην βασιλιάς προσέφερε την υποστήριξή του. Όσο για την προσέγγιση προς τον πρώην βασιλιά, εφόσον το κίνημα αποσκοπούσε στην επάνοδο στην κοινοβουλευτική νομιμότητα, και εφόσον το νόμιμο πολίτευμα της χώρας εξακολουθούσε να είναι η βασιλευόμενη κοινοβουλευτική δημοκρατία, οι κινηματίες δεν είχαν άλλη επιλογή από το να επιχειρήσουν την αποκατάστασή της· οποιαδήποτε άλλη στοχοθεσία, άλλωστε, θα δημιουργούσε την υποψία (και στην ελληνική κοινή γνώμη, αλλά και διεθνώς) ότι το κίνημα δεν απέβλεπε στην επάνοδο στη νομιμότητα, αλλά στην αντικατάσταση ενός στρατιωτικού καθεστώτος με ένα άλλο. Οποσδήποτε, πρέπει να τονιστεί ότι στην υπόθεση του 1973, δεν ήταν οι πολιτικοί αυτοί που είχαν την πρωτοβουλία των κινήσεων, αλλά οι αξιωματικοί. Ο ίδιος ο Ευάγγελος Αβέρωφ τόνισε, στην απολογία του, το καλοκαίρι του 1973, μετά τη σύλληψή και κράτησή του στο ΕΑΤ-ΕΣΑ, ότι «το Ναυτικό θα εκινείται και χωρίς την ιδικήν μου ανάμιξη».

Δεν διαθέτω, σε μία σύντομη ομιλία, τον χρόνο να αναφερθώ με λεπτομέρειες και ονομαστικά σε όλους τους αξιωματικούς που μετείχαν στο κίνημα. Ανέφερα ήδη τους ηγέτες – τους Α. Παπαδόγγονα και Σπ. Κονοφάο – αλλά ας μου επιτραπεί να αναφέρω και τον τότε πλωτάρχη Ιωάννη Σταθόπουλο, που ανέλαβε βασικούς οργανωτικούς ρόλους από το Αρχηγείο Ναυτικού. Στο πλαίσιο όμως μίας σύντομης αποτίμησης, οφείλω να επισημάνω τη συμμετοχή ενός τεράστιου αριθμού ανώτερων αξιωματικών, συμπεριλαμβανομένων διοικητών πολεμικών πλοίων, καθώς και αξιωματικών άλλων βαθμών, και υπαξιωματικών – κάτι που καταδεικνύει ότι το κίνημα του Ναυτικού υπήρξε μια ευρεία κίνηση και όχι μια περιορισμένη συνωμοτική διεργασία. Ωστόσο, το κίνημα εξαρθρώθηκε πριν εκδηλωθεί, τον Μάιο του 1973. Μόνον το αντιτορπιλικό *Βέλος*, υπό τον αντιπλοίαρχο Νικόλαο Παππά, έφθασε στην Ιταλία, όπου ο κυβερνήτης και μέλη του πληρώματος ζήτησαν άσυλο. Οι κινηματίες αξιωματικοί στην Ελλάδα συνελήφθησαν και αποτάχθηκαν. Όπως τονίζει ο καθηγητής Θανάσης Διαμαντόπουλος, προέκυψε έτσι το μοναδικό φαινόμενο «ένα στρατιωτικό καθεστώς να αποστέλλει στο κολαστήριο των βασανιστηρίων ανώτερα στελέχη των Ενόπλων Δυνάμεων της χώρας». Ο Γεώργιος Σέκερης διώχθηκε αλλά, σε μια έμμεση

εκδήλωση αποδοκιμασίας της χούντας από τον δυτικό κόσμο, προστατεύθηκε από το ίδιο το NATO, το οποίο του ανέθεσε τα σημαντικά καθήκοντα του Εκτελεστικού Γραμματέα του.

Σε μία προσπάθεια αποτίμησης του κινήματος πρέπει να τεθούν δύο ερωτήματα.

Πρώτον ποιες ήταν οι πιθανότητες για την επιτυχία του, και δεύτερον, ποιες ήταν οι μεσοπρόσθεσμες συνέπειές του. Στο πρώτο επίπεδο, τις πιθανότητες επιτυχίας, οφείλουμε να παραδεχθούμε ότι, εξ αρχής, αυτές δεν ήταν μεγάλες. Το Πολεμικό Ναυτικό δεν μπορούσε να καταλάβει την πρωτεύουσα, την έδρα της κυβέρνησης, τον ΟΤΕ, και να συλλάβει τους δικτάτορες· το κίνημα του Ναυτικού αποτελούσε μία κλασική ενέργεια που αποσκοπούσε να επιβάλει πολιτικές εξελίξεις όχι από την πρωτεύουσα, αλλά από την περιφέρεια, στην οποία θα κατέφευγε ο εξεγερμένος στόλος· και παρόμοια εγχειρήματα, στη σύγχρονη εποχή, δύσκολα επιτυγχάνουν, όπως άλλωστε διαφάνηκε και στο βενιζελικό κίνημα του 1935. Δεν θα πρέπει, ωστόσο, να υποθεθεί ότι οι ίδιοι οι κινηματίες αγνοούσαν αυτό το στοιχείο. Άλλωστε και ο πρώην αρχηγός ΓΕΣ και πρώην υπουργός, Σόλων Γκίκας, είχε υποδείξει στον Αβέρωφ (και μέσω αυτού στους κινηματίες αξιωματικούς) ότι ανάλογο εγχείρημα δύσκολα θα επιτύγχανε χωρίς την υποστήριξη ισχυρών χερσαίων δυνάμεων στην περιοχή της Αττικής. Ωστόσο, η απόφαση των εξεγερμένων αξιωματικών να αναλάβουν το εγχείρημα παρά τις αυτονόητες δυσκολίες, και παρά τους κινδύνους που συνεπαγόταν για τους ίδιους, εδραζόταν στην ανάγκη που διέβλεπαν να υπάρξει επιτέλους μία στρατιωτική αντίδραση εναντίον της χούντας. Έπρεπε να το κάνουν, χάριν της τιμής και της χώρας και των ενόπλων δυνάμεων, ανεξαρτήτως συνεπειών, τις οποίες άλλωστε πολλοί από αυτούς υπέστησαν.

Στο δεύτερο επίπεδο, της αποτίμησης των συνεπειών του κινήματος, οφείλουμε να επισημάνουμε τον καταλυτικό του χαρακτήρα στις πολιτικές εξελίξεις. Το κίνημα του Ναυτικού εκπροσωπούσε τον μεγαλύτερο από το 1967 στρατιωτικό κίνδυνο για τη χούντα, και κατεδείκνυε ότι μέσα στους κόλπους των Ενόπλων Δυνάμεων υπήρχε σημαντική αντίδραση εναντίον των δικτατόρων, καθώς και ότι το καθεστώς δεν ήταν απρόσβλητο. Τούτο το τελευταίο υπήρξε καταλυτικό για τον κλονισμό ενός καθεστώτος βίας, όπως η χούντα. Έστω και μετά την εξάρθρωσή του, το κίνημα κατέδειξε την έλλειψη νομιμοποίησης της χούντας, όχι μόνον στον ελληνικό λαό αλλά και στις ίδιες τις ένοπλες δυνάμεις. Παράλληλα, αποτέλεσε καμπή στην απονομιμοποίηση της χούντας και διεθνώς, λόγω της φυγής του Βέλους στο εξωτερικό. Με άλλα λόγια, δεν θα ήταν υπερβολικό να ερμηνεύσουμε το κίνημα του Ναυτικού ως έναν από τους καταλύτες των εξελίξεων, που σηματοδότησαν την πραγματική αρχή του τέλους της χούντας. Έστω και εάν οι πιθανότητες άμεσης επιτυχίας του δεν ήταν μεγάλες, έστω κι αν κατεστάλη, οι δικτάτορες δεν ανέκαμψαν ποτέ από το πλήγμα που τους επέφερε, και στην ελληνική κοινή γνώμη, αλλά και διεθνώς. Επιτρέψτε μου επίσης

να υπενθυμίσω ότι οι άνθρωποι του κινήματος του '73 δεν εξαφανίστηκαν από τη σκηνή μετά την σύλληψή τους. Αμέσως μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας, και συγκεκριμένα στις 9 Αυγούστου 1974, επαναφέρθηκαν στην ενεργό υπηρεσία οι αξιωματικοί και υπαξιωματικοί του Πολεμικού Ναυτικού που είχαν διωχθεί για τη συμμετοχή τους στο κίνημα· και αποτέλεσαν ένα κρίσιμο παράγοντα στην προσπάθεια των ημερών εκείνων για την πλήρη αποκατάσταση της νομιμότητας και για αποτροπή των ενεργειών των νοσταλγών της χούντας – ως φρουροί της αποκατασταθείσας Δημοκρατίας.

Τέλος, σε μία παρόμοια συνολική αποτίμηση, νομιμοποιούμαστε, νομίζω, να θέσουμε και το ερώτημα του κατά πόσον το κίνημα του Ναυτικού ήταν μία «χαμένη ευκαιρία». Εάν, παρά τις μεγάλες δυσκολίες, είχε επιτύχει, είναι αυτονόητο ότι η χώρα θα είχε αποφύγει μία σειρά τρομερών περιπετειών, και κυρίως την κυπριακή τραγωδία του καλοκαιριού του 1974. Η σημασία του εγχειρήματος δεν διαφαίνεται μόνον από το μεγαλείο της αυτόβουλης κίνησης των εξεγερμένων αξιωματικών του '73, από την αυτόβουλη θυσία τους· διαφαίνεται επίσης από την τραγικότητα των συνεπειών που είχε η καταστολή του κινήματός τους.

Ας μου επιτραπεί, συμπερασματικά, να διατυπώσω μια γενικότερη παρατήρηση σχετικά με το μεγαλείο του esprit de corps του Πολεμικού Ναυτικού. Στις 22 Απριλίου 1967, ένας από τους πιο ικανούς κυβερνήτες υποβρυχίων του Πολεμικού Ναυτικού, ο Τζαννής Τζαννετάκης, υπέβαλε την παραίτησή του από τις ένοπλες δυνάμεις. Το Πολεμικό Ναυτικό πρωτοστάτησε στο αντικίνημα του Δεκεμβρίου του 1967. Το 1973, ο Αλέξανδρος Παπαδόγγονας, μόλις ολοκλήρωσε την θητεία του στο εξωτερικό, συντόνισε την μεγαλύτερη στρατιωτική αντίδραση εναντίον της χούντας. Και λίγα χρόνια αργότερα, οι άνθρωποι αυτοί, από θέσεις ευθύνης – ο Αλέξανδρος Παπαδόγγονας από τους υπουργικούς θώκους, ο Τζαννής Τζαννετάκης ως βουλευτής, αργότερα και υπουργός – μετείχαν στις κυβερνήσεις που ενέταξαν την Ελλάδα στην ΕΟΚ και θωράκισαν την αποκατασταθείσα δημοκρατία, εκπληρώνοντας παράλληλα το παλιό όνειρο του έθνους, την ένταξη στον ανεπτυγμένο κόσμο.

Η απόδοση της πρέπουσας τιμής στους εξεγερμένους αξιωματικούς του '73 αποτελεί χρέος όλων μας. Εξίσου όμως έχουμε καθήκον να υπογραμμίσουμε ότι το εγχείρημα και η προσφορά τους δεν ήταν μία εξαίρεση στον κανόνα του Πολεμικού Ναυτικού. Ο αγώνας του Πολεμικού Ναυτικού – και συνολικά των ενόπλων δυνάμεων της Ελληνικής Δημοκρατίας – είναι ένας διαρκής αγώνας ελευθερίας, στον οποίο το κίνημα του Ναυτικού αποτελεί κορύφωση, και όχι εξαίρεση. Στο γοητευτικό πλέγμα γεωγραφίας-ιστορίας-πολιτικής, η θάλασσα, οι ανοιχτοί ορίζοντες η υψηλή τεχνολογία, πεδία στα οποία κινείται το Πολεμικό

Ναυτικό, υπήρξαν καθοριστικοί μοχλοί όχι μόνον για την εξασφάλιση της εθνικής αυτεξουσιότητας, αλλά και για τον πολιτικό και κοινωνικό εκδημοκρατισμό της ελληνικής κοινότητας. Από τη θάλασσα μεταφέρθηκαν, με τους εμπόρους και τους ναυτικούς, οι ιδέες του Διαφωτισμού που φλόγισαν τον ελληνικό κόσμο και στήριξαν ιδεολογικά την επανάσταση του 1821. Από τη θάλασσα εξασφαλίστηκαν τα χρήματα που όπλισαν τους Έλληνες στην Επανάσταση και ειδικά τον μικρό ελληνικό στόλο ο οποίος, κρατώντας μακριά το οθωμανικό ναυτικό, διασφάλισε την επιβίωση της επανάστασης στη δεκαετία του 1820. Στη θάλασσα κρίθηκε, σε τεράστιο βαθμό, στις ναυμαχίες της Έλλης και της Λήμνου, ο αγώνας των Βαλκανικών Πολέμων και η απελευθέρωση του μισού περίπου ελληνικού εδάφους. Η δυνατότητα του Πολεμικού Ναυτικού να υπερασπίζεται – με υλικά μέσα όχι πάντοτε επαρκή – την εθνική ακεραιότητα και την ανεξαρτησία της χώρας υπήρξε ένας θεμελιώδης πυλώνας της ελληνικής πολιτικής ασφαλείας στην ευρύτερη διάρκεια της ζωής του ελληνικού κράτους. Και οφείλουμε να εκφράσουμε τον θαυμασμό μας για αυτό που έκαναν οι ένοπλες δυνάμεις συνολικά – αλλά ίσως περισσότερο το Πολεμικό Ναυτικό – πέρυσι, στην μακρά αντιπαράθεση με την Τουρκία στην Ανατολική Μεσόγειο. Τον θαυμασμό μας, επειδή έδειξαν ότι έχουν την δύναμη να προστατεύουν την πατρίδα, και μάλιστα χωρίς να πατήσουν τη σκανδάλη, δηλαδή μπορούν να ασκούν ισχύ χωρίς να φθάνουν κατ' ανάγκην στα ακρότατα όρια της άσκησης της, κάτι που απαιτεί ιδιαίζόντως μεγάλη επιδεξιότητα και ικανότητα, και που καθιστά τις ελληνικές ένοπλες δυνάμεις υπόδειγμα, νομίζω, και διεθνώς.

Η θάλασσα και οι δυνατότητες του ελληνικού πολεμικού ναυτικού αποτέλεσαν πάντοτε ένα από τα σημαντικότερα γεωπολιτικά πλεονεκτήματα της χώρας – ένα μέσο ώστε να καταφέρνει να ξεπερνά το πρόβλημα του μικρού της μεγέθους, να προστατεύει το εθνικό συμφέρον, να μετέχει δημιουργικά στη διεθνή ζωή. Η αποκοτιά, επομένως, των αξιωματικών του '73 δεν ήταν ένα μεμονωμένο εγχείρημα. Εντασσόταν σε μία μακρά παράδοση – μία παράδοση της εθνικής οικογένειας συνολικά, αλλά, στοιχείο εξίσου πολύτιμο, μία παράδοση του ίδιου του Πολεμικού Ναυτικού. Παράδοση που επέβαλε την προστασία της τιμής της χώρας, του εθνικού συμφέροντος, της δημοκρατικής οργάνωσης της κοινωνίας, των δικαιωμάτων του πολίτη. Το εγχείρημα του '73 ήταν παράτολμο. Αλλά ήταν μία εκδήλωση του χρέους των αξιωματικών αυτών, την οποία οι Έλληνες οφείλουν να τιμήσουν όπως αρμόζει, με την πεποίθηση ότι αποτέλεσε συνέχεια παλαιών αγώνων του Πολεμικού Ναυτικού, που συνεχίζονται έως σήμερα και που, όπως η ιστορία καταδεικνύει, δεν τελειώνουν ποτέ.